

שיעורי "לול שיטוי" בישיבה"ק' ברכת יצחק' שינה ט'

פרשת שופטים

אדם שעשה מצות התורה אחר גזירת חז"ל שלא לקיים האם קיים המצוה

פי"ז פי"א "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל"

א. הדין הוא שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה (יבמות פ"ט ב'), ולפי רוב הראשונים, כוחם לעקור רק בשב ואל תעשה, כגון שרבנן תיקנו שלא יטלו לולב במקרה שיו"ט של סוכות חל להיות בשבת, שמא יעברנו ד' אמות ברשות הרבים, וכן כשחל ר"ה בשבת תיקנו רבנן שלא יתקעו בשופר. והיינו להמנע בשב ואל תעשה מקיום מצוה דאורייתא.

ויש לדון האם גדר הדבר שיש כח ביד רבנן לעקור המצוה מעיקרא, והיינו שכאלו אין ציווי כלל של מצות לולב ושופר, או דילמא שהמצוה קיימת, אלא שתיקנו על האדם שימנע מעשיית המצוה. והנפק"מ בזה מה הדין אדם שתקע בשופר בר"ה שחל להיות בשבת, האם קיים מצוה דאורייתא, הגם שעבר על תקנת חז"ל, או דילמא שרבנן עקרו לגמרי המצוה ואין כאן קיום מצוה כלל.

ומנפק"מ זו יוצא נידון נוסף, מה הדין באדם שתוקע בשופר בר"ה שחל להיות בשבת, האם ראוי לאדם אחר לשמוע התקיעות, כדי לקיים מצות שופר מדאורייתא, שאם נאמר שעקרו לגמרי המצוה אין טעם בשמיעת התקיעות, אך אם נאמר שאסרו לתקוע, א"כ ראוי לאדם אחר לשמוע התקיעות (הגם שאינו חייב בהם מ"מ סוף סוף מקיים מצוה).

אך יש לדחות נפק"מ זו, באשר אותו אדם שעבר אמימרא דרבנן ותקע בניגוד לדעתם, עבר עבירה של "לא תסור" ומעתה גם אם נאמר שלא עקרו המצוה, מ"מ יש כאן מצוה הבאה בעבירה, וא"כ לא יצא יד"ח. אך מאידך יש לומר שמה ששינוי שמצוה הבאה בעבירה אין כאן קיום מצוה, הוא רק באופן שעובר עבירה דאורייתא, אבל בעשותו מצוה תוך כדי שעובר עבירה דרבנן, אולי לא נאמר בזה החסרון של מצוה הבאה בעבירה. וכבר דן בזה השער המלך (בהלכות לולב) ומסיק שגם בעבירה דרבנן יש החסרון של מצוה הבאה בעבירה. ולפי"ז נפיל בבירא הנפק"מ שהבאנו. אך מאידך יש מן האחרונים שסוברים שבעבירה דרבנן לא אומרים מצוה הבאה בעבירה. (יעי' תורת חסד סי' ל' אות ב', ובמחזיק ברכה סי' תרנ"ח סק"ב בשם הרמ"ע מפאנו).

עוד יתכן להעמיד הנפק"מ זו, בגוונא שהתוקע היה שוגג, שלא ידע מאיסור רבנן לתקוע או ליטול לולב ביו"ט החל בשבת, ואולי בכה"ג אין חסרון של מצוה הבאה בעבירה.

עוד נפק"מ יש בזה האם אותו אדם שתקע ביום הראשון של ר"ה שחל להיות בשבת, כשתוקע ביום השני, יש לו לברך שהחיינו (לאותם פוסקים שביום השני לא מברכים באופן שבירך ביום הראשון), וכן בעבר ונטל לולב ביו"ט ראשון שחל להיות בשבת, האם יש לו לברך שהחיינו ביום הב', שאם קיים המצוה ביום הראשון, אין לו לברך שהחיינו, ואם לא קיים יש לו לברך.

חידוש רעק"א שמקיים מצוה

ב. והנה רעק"א (בדרוש וחיידוש מערכה ח') כתב לחדש שאין למנוע מקטן מלתקוע בשופר בר"ה החל להיות בשבת, כיון שהוא מקיים מצות עשה דתקיעה, ומה שעובר על תקנת חז"ל, הרי אין צריך להפרישו מאיסור שבות ע"ש. ומדבריו עולה שרבנן לא עקרו המצוה של תקיעת שופר בר"ה החל להיות בשבת, אלא רק אסרו מלתקוע, שאם נאמר שעקרו למה חשיב שעביד מצוה.

ולדבריו יש לדון במקרה שאדם נולד בבין השמשות של יום ראשון של ר"ה, שכתב המשנ"ב (סי' נ"ה ס"ק מ"ב) שלגבי מצות דאורייתא יש לו לחוש שהוא גדול מאתמול, משום שספיקא דאורייתא לחומרא, ואילו לגבי מצות דרבנן, כיון שספיקא דרבנן לקולא, הוא רשאי לנקוט שהוא נולד ביום הבא. ולפי"ז אותו אדם שנולד בבין השמשות בין היום הראשון לשני, הרי לגבי מצות דאורייתא נקטינן שנעשה גדול, ולגבי איסור שבות הרי הוא קטן, ולפי"ז הגדולים ששומעים את תקיעתו יכולים לקיים מצות שופר בתקיעתו. וביותר י"ל, שהנה נחלקו הראשונים האם יש איסור ספיה בידים לקטן באיסורים דרבנן, ושי' הרשב"א והר"ן שאין איסור של ספיה בידים לקטן באיסורים דרבנן, ומעתה אולי נבקשו לתקוע בשופר בר"ה שחל להיות בשבת, כדי שאנו נקיים המצוה דאורייתא. (ואין לומר ספיקא דאורייתא לחומרא להיפך שיש להם לחוש שהוא קטן, כיון שאין בידם לשמוע תקיעת שופר מגדול).

הוכחת האחרונים דלא כרעק"א

ג. אך האחרונים הרבו בחבילי קושיות על עצם חידושו של רעק"א שרבנן לא עקרו המצוה, וראשית נביא קושיית החלקת יואב (בקונטרס קבא דקשייתא שאלה צ"ט) שהנה מצינו במסכת סוכה (דף ג' ב') שנחלקו ב"ש וב"ה לגבי מי שהיה יושב בסוכה ושולחנו בתוך הבית האם יצא יד"ח, שיטת ב"ש שלא יוצא יד"ח משום שגזרו שמא ימשך אחר שולחנו, ואילו ב"ה חולקים וסוברים שיצא יד"ח ולא גוזרים שמא ימשך. ובגמ' בברכות (דף י"א א') מובא מעשה שהלכו זקני ב"ש וב"ה לבקר אצל רבי יוחנן בן החורנית, ומצאוהו שהיה יושב ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, ואמרו לו ב"ש אם כך היית נוהג, לא קיימת מצות סוכה מימך.

וכתבו התוס' (בברכות שם ובסוכה ג' א') שכוונתם לומר שאפילו מדאורייתא לא קיים, כיון שעבר על גזירת חז"ל שלא ישב בסוכה באופן הזה. וכע"ז דייק החכמת שלמה (סי' תרל"ד) מדברי הרמב"ם (פ"ו מסוכה ה"ח) שכשהביא הלכה זו כתב וכאילו לא אכל בסוכה, ולא הסתפק לכתוב לא יצא יד"ח. הרי לן שבמקום שגזרו חז"ל שלא יצא יד"ח הרי הופקע קיווום המצוה לגמרי, ומינה יש ללמוד גם למקום שאסרו לקיים מצוה, שגם אם עשה פעולת המצוה, מ"מ לא קיים המצוה, ודלא כרעק"א הנ"ל.

ואמנם הר"ן (בסוכה דף כ"ח א') חולק בזה על תוס', ופירש מאמר ב"ש לרבי יוחנן, שלא קיימת מצות סוכה מימך, "כראוי וכרצון חכמים", ומשמע שמדאורייתא קיים המצוה. וא"כ דברי רעק"א יתישבו רק עם דברי הר"ן ולא עם דברי התוס'.

אך יעי' בדבר אברהם (ח"ב סי' כ"ו אות י') שכתב לחלק בין הדברים, שמה שמצינו גבי סוכה שלא קיים המצוה כלל, היינו דוקא במקום שהגזירה הייתה מחמת קיום מצות סוכה, והיינו שבמקום שאסור לישוב בסוכה באופן ששולחנו בתוך הבית, הרי אם עבר וישב בצורה כזו, החשיבו חז"ל כאילו נמשך אחר שולחנו לתוך ביתו, ולכן לא יצא יד"ח, משא"כ בתקיעת שופר, שסיבת התקנה הייתה מחמת דיני שבת, שמא יעביירו ד' אמות, הרי גם אם נחשיב שהעביר את השופר, מ"מ אין זה מעכב קיום מצות התקיעה, ובכה"ג לא עקרו חז"ל מצות השופר.

מדברי רבינו יונה עולה שחז"ל עקרו לגמרי קיום המצוה

ד. אך יש להקשות על תי' זה, ממה שהביא החלקת יואב הנ"ל להוכיח דלא כרעק"א, ממש"כ רבינו יונה (בברכות דף ב' א' ד"ה ויש להק') שאחר שתיקנו חז"ל שיקרא אדם ק"ש עד חצות, ע"כ שאם עבר חצות ולא קרא, שוב אינו קורא ק"ש, והוסיף שאפי' שמצות ק"ש זמנה כל הלילה מהתורה, מ"מ לא יקרא אותה אחר חצות, משום שיכולים חכמים לפוטרו ממצות עשה כל שעושין כן משום סייג או משום קיום מצוה, וראיה לזה מהא דחזינן גבי לולב שמצותו מן התורה ביום הראשון, ובכל זאת באופן שחל יום הראשון בשבת, פטרו חכמים גזירה שמא יעבירו ד' אמות ברה"ר. ומדברי רבינו יונה הנ"ל יש ללמוד שרבנן עקרו מצות לולב ביום הראשון שחל להיות בשבת, שהרי רבינו יונה מדמה מצות לולב לק"ש, ולגבי קריאת שמע מבואר בדבריו שאינו קורא אחר חצות, ואילו היה נשאר מצוה מדאורייתא, היה לו לקרוא אחר חצות לקיים עכ"פ המצוה דאורייתא.

ומדמדמי ליה רבינו יונה לד' מינים בשבת, ע"כ שסובר שרבנן עקרו קיום המצוה לגמרי, ודלא כמש"כ רבי עקיבא איגר. ויש עוד הרבה דברים בזה, ועי' מש"כ בזה בשיעורי ליל שישי (ח"א עמ' תרמ"ח ואילך).